

Robertovi Alexymu k 75. narodeninám

Keď som 9. septembra 2020 telefonicky za-
blahoželal profesorovi Robertovi Alexymu
k 75. narodeninám (v mene Univerzity Pavla
Jozefa Šafárika a jej Právnickej fakulty, ako
i v mene redakčnej rady Právneho obzoru), po-
ďakoval sa mi a pridal slávnu vetu: „*Som späť,
Alexander!*“ Trochu prekvapene a dezoriento-
vane som sa spýtal: „*Kde späť, Robert?*“ Na-
sledujúce slová ma naozaj nesmierne potešili:
„*Späť na Univerzite v Kieli! Od septembra
mám novú zmluvu ako Senior profesor na päť
rokov, to znamená až do osemdesiatky!*“ Čo
k tomu dodať? „*Srdečne blahoželám, takže po-
kračujeme v spolupráci aj prostredníctvom na-
šich univerzít!*“

A potom sme trochu spomínali. Profesor
Alexy si znovu a rád pripomenul ostatný pobyt
na Slovensku, tentoraz v Košiciach, a predov-
šetkým slávnosť, v rámci ktorej mu naša uni-
verzita udelila čestný doktorát (podľa neho ide
o jeden z najkrajších čestných doktorátov, aké
zažil), minulosť rodiny, ktorej cesty historicky
viedli aj do našich končín. Vo Veľkej Lomnici
sme našli hroby jeho predkov a v samotnej obci
aj ďalšiu stavbu, na ktorej fasáde sú stále vidi-
iteľné stopy nápisu „Alexy Mühle“ – to zname-
ná Alexyho mlyn. Napokon sme sa dotkli aj
jeho súborného diela *Ideálne právo*, ktoré one-
dlho vyjde v Oxforde (Oxford University Press,
2020).

Vážený pán profesor Alexy, milý Robert!
Pri príležitosti Tvojho životného jubilea by sme
radi Tebe i sami sebe ešte raz priblížili neza-
budnuteľné slávnostné chvíle z 9. marca 2018.

Najprv zaznelo *Laudatio* v podobe prejavu
dekanky doc. JUDr. Gabriely Dobrovičovej,
CSc.:

Vaša Magnificencia, vážený pán rektor,

dovoľujem si Vám predložiť návrh, aby na
dnešnom slávnostnom zasadnutí Vedeckej rady
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
bol pánovi Prof. Dr. Robertovi Alexymu odo-
vzdaný diplom o udelení čestnej vedeckej hod-
nosti, „doctor honoris causa“.

Vážené vedecké auditórium, ctení hostia, dámy a páni,

dostalo sa mi tej cti, predstúpiť pred Vás
a bližšie Vám predstaviť významnú osobnosť
právnického a vedeckého života, ktorej dnes
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
udeliť titul „doctor honoris causa“.

Robert Alexy sa narodil v Oldenburgu 9.
septembra 1945. Jeho veľkou vášňou bola od
počiatku filozofia, ktorej štúdiu sa venoval na
Univerzite v Göttingene. Z dôvodov praktické-
ho záujmu absolvoval i štúdium práva. Ako
sám hovorí, skutočnosť, že neskôr ako právny
filozof mohol vedomosti z oboch disciplín spo-
jiť a využiť, považuje za najväčšie šťastie svoj-
ho profesionálneho života.

Po prvej štátnej skúške v roku 1973 praco-
val do roku 1976 na svojej dizertačnej práci
o *Teórii právnej argumentácie* (Theorie der ju-
ristischen Argumentation). Dielo po prvý raz
vyšlo tlačou v roku 1978 a slávu mu prinieslo
v roku 1982, keď ho ocenila Filologicko-histo-
rická sekcia Akadémie vied v Göttingene,
a keď bolo preložené do viacerých jazy-
kov. V živote mladého právnika to bol dôležitý
prelom a odvtedy mu bolo jasné, že jeho osudo-
vou pracovnou istotou je stolička na nekoneč-
nom horizonte riše vedy.

Ďalším kľúčovým dielom Roberta Alexy-
ho bola *Teória základných práv*, pôvodne ha-
bilitačná práca obhájaná v letnom semestri
1984 v Göttingene pod dohľadom profesora
Ralfa Dreiera. Tá sa okamžite stala medziná-
rodným bestsellerom, pričom jej ohlas preko-
nal ohlas spomínanej *Teórie právnej argumen-
tácie*. Dotkla sa veľkých tém – otázok, ktoré
základné práva a slobody patria jednotlivcovi
ako človekovi a občanovi, akými princípmi je
viazané zákonodarstvo štátu a čo si vyžaduje
uskutočnenie ľudskej dôstojnosti, slobody
a rovnosti. Mimochodom, profesor Ralf Dre-
ier o pár rokov neskôr ako zahraničný expert
posudzoval vedecký projekt vtedajšej Katedry
teórie a dejín štátu a práva *Interakcia práv-
nych kultúr*.

Profesor Alexy po zastupovaní na univerzitách v Regensburgu a v Kieli prijal v roku 1986 pozvanie práve z Univerzity v Kieli, ktorá sa stala miestom jeho trvalého pôsobenia. V roku 1992 vyšla jeho kniha *Pojem a platnosť práva* (Begriff und Geltung des Rechts) zameraná na tretí ťažiskový tematický okruh v oblasti právnej vedy – na pojem právo. Na rozdiel od predstaviteľov právneho pozitivizmu je Alexy presvedčený o tom, že právo má nevyhnutne do činenia so spravodlivosťou. Na otázku: „A keď sa napriek tomu vynášajú nespravodlivé rozsudky?“, odpovie bez zaváhania: „Tak sú nesprávne.“

Názory profesora Alexyho ako právneho teoretika výrazne ovplyvnili právnu prax vo svetovom meradle. Ako odborník v oblasti teórie základných práv a slobôd obhajuje hlavnú tézu svojej habilitačnej práce o tom, že základné práva treba chápať ako princípy. Práve z tohto hľadiska rozhodujúcim spôsobom formoval štruktúru právnej argumentácie najvyšších súdov, resp. ústavných súdov v mnohých a to nielen európskych štátoch (Slovenskú republiku nevynímajúc). Jeho nespočetné práce boli uverejnené v 23 jazykoch, počas svojho pedagogického a vedeckého pôsobenia bol školiteľom viac ako 80 dizertačných prác a jeho doktorandi sú dnes profesormi na univerzitách v rôznych kútoch sveta. Z jeho školy možno spomenúť mená ako Martin Borowski (Heidelberg), Nils Jensen (Münster), Matthias Klatt (Graz), Matthias Kumm (New York – Berlín), Fernando Leal (Rio de Janeiro), Jan-Reinhard Sieckmann (Erlangen-Norimberg), Virgilio da Silva (Sao Paolo) či Axel Tschentscher (Bern). Nezabúdajme ani na to, že profesor Pavel Holländer ako štipendista nadácie Alexandra von Humboldta tiež absolvoval začiatkom deväťdesiatych rokov dlhodobý študijný pobyt u profesora Alexyho na Univerzite v Kieli.

Aby sme stále nehovorili len o práve. Pretože Robert Alexy je i priateľom matematickej logiky. Potvrďuje to skutočnosť, že k jeho najpozoruhodnejším prácam patrí sformulovanie matematického vzorca pre umenie vyvažovania. Služí ako niečo hmatateľné pre prax, najmä ak sa táto týka rozhodovacej činnosti v otázkach uplatnenia princípu proporcionality.

Profesor Alexy sa neuzatvára do slonovinovej veže čistej vedy. Svoje koníčky začlenil do svojej práce, predovšetkým maliarstvo 19. storočia, vedeckú fantastiku, konkrétne epizódy z amerického televízneho seriálu Star Trek. Prednáška o 35. epizóde z tohto seriálu, ktorá sa uskutočnila 8. februára 2000 v Kieli s názvom *Data a ľudské práva. Pozitívny rozum a dvojito–trojitý pojem osobnosti* a v ktorej okrem iného s veľkým prehľadom a nadhľadom hodnotil právnu situáciu v roku 2365 a rozoberal jej ľudskoprávne aspekty, patrí medzi tie kultové a je dodnes nezmazateľne zapísaná do pamäte našej právnickej generácie.

Vášeň, chuť a nevyčerpateľná energia, stála pripravenosť na vedeckú diskusiu – to sú charakteristiky, ktoré zdobia profesora Alexyho ako excelentného učiteľa, a ktoré pravidelne naplňujú tie najväčšie posluchárne kdekoľvek na svete, kam zavíta. Jedinečným zážitkom pre slovenskú právnickú verejnosť bola jeho slávna prednáška *Dvojaká povaha práva*, ktorá sa uskutočnila 31. marca 2009 v Bratislave. S ňou bol bezprostredne spojený krst slovenského prekladu jeho už spomínaného diela *Pojem a platnosť práva*, autorstvo ktorého si pripísal profesor Pavel Holländer. Uvedený preklad vyšiel ako jedno z prvých diel v rámci edície Vydavateľstva Kalligram *Exempla iuris*, ktorú dodnes redigujú profesori tejto fakulty Alexander Brösl a Pavel Holländer. V onen pamätný marcový večer profesor Alexy uviedol do života aj slovenský preklad knižky Rudolfa von Jheringa *Boj za právo*. Tieto udalosti symbolizovali vyvrcholenie dlhoročnej spolupráce medzi zjednotenou nemeckou sekciou a jednotnou, československou a neskôr slovenskou sekciou Medzinárodného združenia pre právnu a sociálnu filozofiu (IVR), v oblasti filozofie práva, ktorá sa novšie datovala od roku 1991, kedy sa prvý svetový kongres po páde železnej opony uskutočnil práve na Univerzite v Göttingene. Osobná intenzívna spolupráca pokračovala po roku 1993 aj na úrovni svetového predsedníctva tejto organizácie, v ktorom mali Nemecko a Slovensko dlhoročné spoločné zastúpenie, vlastne až do konania svetového kongresu IVR vo Frankfurte nad Mohanom v roku 2011.

V rámci podujatí venovaných sedemdesiatinám profesora Alexyho v Brazílii v roku 2015 sa oslávenec predstavil prednáškou na tému *Ideálne, ako to, čo má byť* (Ideales Sollen); vlni na konferencii v estónskom Tallinne, kde mala opäť zastúpenie aj naša univerzita a fakulta, sa grandióznym spôsobom vrátil k problematike ľudských práv. V zálohe má nachystanú knihu o filozofii práva Immanuela Kanta a ako ho poznáme, určite nám pripraví aj ďalšie prekvapenia. Po založení Ústavu teórie práva Gustava Radbrucha na našej fakulte na jeseň roku 2016 profesor Alexy venoval tejto novej ustanovizni vlastné práce, ktoré napísal o tomto najvýznamnejšom nemeckom filozofovi práva 20. storočia, aj tie, ktoré sa týkajú obdobia Radbruchovho pôsobenia v Kieli. Akoby symbolicky sa tesne predtým jeho Ústav filozofie práva v Kieli transformoval na Ústav Hermanna Kantorowicza. Gustav Radbruch a Hermann Kantorowicz boli najlepši priatelia, Radbruch svoju Filozofiu práva venoval práve Kantorowiczovi. Verím, že spolupráca týchto dvoch inštitútov bude pokračovať.

Vážené akademické zhromaždenie, svetové zásluhy pána profesora Roberta Alexyho o rozvoj skutočných hodnôt, ktorých ochrana a podpora by mala byť jednou z prioritných úloh práva, sú nespochybniteľné. Je človekom, ktorý s neuveriteľným pracovným nasadením a entuziazmom dokázal svojou tvorbou naplniť svoje vízie a súčasne nadchnúť pre spoluprácu v prospech rozvoja právnej filozofie generácie študentov a spolupracovníkov. Nositeľom čestného titulu „doctor honoris causa“ našej univerzity sa stane excelentný vedec veľkého formátu, najväčší súčasný systematik na poli právnej vedy, zodpovedný a múdry človek, osobnosť plná ideálov humanizmu a spravodlivosti, v ktorých realizáciu neochvejne verí. Preto im zasvätil celý život.

Ďakujem za pozornosť.

Po úvodnom poďakovaní profesor. Dr. Robert Alexy predniesol v rámci slávnostného ceremoniálu pred Vedeckou radou Univerzity Pavla Jozefa Šafárika a čestnými hosťami prednášku na tému:

Reálny a ideálny rozmer práva

Moja východisková téza je, že právo má dvojakú povahu. Téza o dvojakej povahe práva ustanovuje požiadavku, že právo nevyhnutne obsahuje oboje – reálny alebo faktický rozmer a ideálny alebo kritický rozmer. Faktický rozmer je v definícii práva zastúpený prvkom autoritatívneho vydania a prvkom spoločenskej účinnosti, zatiaľ čo ideálny rozmer nachádza vyjadrenie v prvku spravodlivosti alebo morálnej správnosti. Autoritatívne vydanie a spoločenská účinnosť sú sociálne fakty. Ktokoľvek tvrdí, že sociálne fakty samy osebe môžu určovať, čo je a čo nie je požadované právom, obhajuje pozitivistický pojem práva. Ak sa raz pridá morálna správnosť, osobitne spravodlivosť ako potrebný tretí prvok, obraz sa zásadne zmení. Objavuje sa nepozitivistický pojem práva. Takto téza o dvojakej povahe práva zahŕňa nepozitivismus.

Ako je teda uvedené, téza o dvojakej povahe práva, nech je to akokoľvek, ostáva abstraktná a formálna. Aby sme dospeli ku konkrétnemu obsahu a jasnej štruktúre, tézu musíme vysvetliť v rámci systému. Preklenujúcou ideou tohto systému je inštitucionalizácia rozumu. Politická forma prejavovaná systémom je demokratický alebo diskurzívny konštitucionalizmus. Samotný systém sa vytvára v troch krokoch.

I. Ideálny

V prvom kroku sa stanovuje ideálny rozmer práva. Základom môjho argumentu je téza, že právo nevyhnutne nastoľuje tvrdenie o správnosti a že toto tvrdenie obsahuje požiadavku morálnej správnosti. Táto požiadavka správnosti je zdrojom nevyhnutného vzťahu medzi právom a morálkou.

Proti téze správnosti sa objavujú mnohé námietky. Osobitný význam má námietka, že požiadavka správnosti, ak sa týka morálky, nie je nič viac ako vyjadrenie ilúzie alebo omylu. Úsudky o tom, čo je morálne závažné, zakázané alebo dovolené, alebo o tom, čo je morálne dobré alebo zlé, spravodlivé alebo nespravodlivé, sú subjektívne, relatívne a sú iba výsledkom rozhodnutí. Z toho dôvodu sa hovorí, že morálnym argumen-

tom chýba racionálnosť a s ňou aj objektivnosť a správnosť alebo pravda. Námietka pokračuje tým, že požiadavka správnosti preto musí byť spojená s autoritatívnymi alebo inštitucionálnymi dôvodmi, založenými výlučne na reálnej alebo faktickej povahe práva. Inak by táto požiadavka spojila právo s iracionálnosťou. Túto námietku by sme mohli nazvať „námietkou iracionálnosti“.

Odpoveďou na námietku iracionálnosti je teória diskurzu. Teória diskurzu požaduje, aby medzi overiteľnosťou a svojvôľou existovala tretia vec: racionalita alebo – tu chápaná v rovnakom zmysle – rozumnosť (rozumu-schopnosť, reasonableness).

Teória diskurzu je procedurálnou teóriou praktickej racionálnosti. Podľa teórie diskurzu morálny predpoklad je správny, ak ho možno vnímať ako výsledok racionálneho diskurzu. Podmienky diskurzívnej racionálnosti možno objasniť prostredníctvom systému princípov, pravidiel, a foriem všeobecného praktického diskurzu. Tento systém obsahuje pravidlá, ktoré vyžadujú neprotirečivosť, jasnosť jazyka, spoľahlivosť empirických premis a úprimnosť, ako aj pravidlá a formy, ktoré hovoria o dôsledkoch, vyvažovaní, zovšeobeciteľnosti, a o pôvode normatívnych presvedčení. Procesné jadro pozostáva z pravidiel, ktoré zaručujú slobodu a rovnosť v diskurze poskytnutím práva účasti na diskurze každému a práva každému sponchybňovať, ako aj obhajovať každé jednotlivé tvrdenie i všetky tvrdenia.

Teória diskurzu je konfrontovaná s mnohými problémami. Jeden z nich spočíva v skutočnosti, že diskurz nie je proces, ktorý vždy pripúšťa iba jednu správnu odpoveď (just one right answer). Aby sme si boli istí, teória diskurzu si robí nárok na určité normatívne požiadavky. Pravidlá diskurzu vyjadrujú hodnoty slobody a rovnosti. Tie sú základom odôvodnenia ľudských práv. Preto ľudské práva možno považovať za diskurzívne potrebné. To znamená, že popretie ľudských práv je diskurzívne nemožné. Popri diskurzívnej potrebe a diskurzívnej nemožnosti však predsa existuje široký rozsah toho, čo je iba diskurzívne možné. Úsudok (rozhodnutie) je diskurzívne možné, iba ak jedna osoba môže odôvodniť tento úsudok bez porušenia akéhokoľvek pravidla alebo princípu diskurzu, zatiaľ

čo súčasne iná osoba môže urobiť to isté so zreteľom na popretie samotného úsudku. V takom prípade nezlučiteľné úsudky sú podporené dôvodmi. Nesúhlas je preto rozumným nesúhlasom. Mohli by sme tento problém nazvať „problémom praktického poznania“.

II. Reálno

Problém praktického poznania si vyžaduje opustiť prvé štádium definované výlučne ideálnymi správnosťami a diskurzom a postupovať k druhému štádiu, kde právne upravené procesy, po prvé, zaručujú dosiahnutie rozhodnutia a, po druhé, starajú sa o jeho vynútitelnosť. Je to krok k pozitívnosti, ktorý je definovaný autoritatívnym vydaním a spoločenskou účinnosťou rozhodnutia. Slabosť ideálneho rozmeru si vyžaduje existenciu reálneho, to jest pozitívneho rozmeru práva.

III. Zmierenie ideálneho s reálnym

Mohli by sme zhrnúť, že potreba pozitívnosti zahŕňa pozitivizmus. To by však bolo nezlučiteľné s dvojakou povahou práva. Podľa tézy o dvojakej povahe práva právo má súčasne obidva rozmary, reálny a ideálny. Potreba tohto dualizmu vychádza z dvoch vyrovnávajúcich princípov: z princípu právnej istoty (*Rechtssicherheit*) a z princípu spravodlivosti. Vzhľadom na slabosť ideálneho rozmeru požiadavka správnosti obsahuje oba princípy. To znamená, že obidva sú nevyhnutne spojené s právom. Princíp právnej istoty požaduje záväzok voči tomu (uznanie toho), čo je autoritatívne vydané a je spoločensky účinné; princíp spravodlivosti vyžaduje, aby rozhodnutie bolo morálne správne. Ani jeden princíp nikdy nemôže úplne nahradiť ten druhý. Téza o dvojakej povahe vyžaduje, aby boli v správnom vzájomnom pomere. Tento správny pomer je podstatnou podmienkou pre harmóniu systému. „Správny“ (correct) tu odkazuje na správnosť v súhrnnom zmysle, obsahujúcu oboje, fakticitu a idealitu. Mohli by sme to nazvať „správnosť druhého štádia“. Generovanie správnosti druhého štádia je vecou vyvažovania (balancing) a fakt, že ukazuje, že vyvažovanie nemá miesto iba pri tvorbe a aplikácii práva, teda

v právnej praxi, ale tiež v základoch práva. Správnosť druhého štádia je témou tretieho kroku, ktorý sa týka inštitucionalizácie rozumu.

1. Vonkajšia hranica

Inštitucionalizácia rozumu je zložitá vec. Možno rozlišovať tri jej aspekty. Prvý aspekt je ten o vonkajšej hranici práva. Ten sa týka odmietnutia tézy Hansa Kelsena, že „obsahom práva môže byť kedykoľvek čokoľvek“ a náhrady za ňu, Radbruchovej formuly, ktorá vo svojej najkratšej forme znie: „Extrémne bezprávie nie je právo“. Táto formula je výsledkom dosiahnutia vyvážení medzi ideálnym a reálnym rozmerom práva. Toto vyvažovanie súčasne vyjadruje oboje, dvojakú povahu práva i nepozitivismus. Sila pozitívnosti sa vymazáva na prahu extrémnej nespravodlivosti.

2. Poradný konštitucionalizmus

Vonkajšia hranica práva je nevyhnutná, ale nijako nie je dostatočnou podmienkou inštitucionalizácie rozumu. Úplná realizácia tejto myšlienky je možná iba v politickej forme demokratického alebo diskurzívneho konštitucionalizmu. Teória diskurzu vyžaduje demokraciu, v ktorej myšlienka diskurzu môže byť realizovaná, v rozsahu, aby vôbec mohla byť realizovaná, iba v poradnej demokracii. V ideálnej demokracii by nebol konflikt medzi demokraciou a ľudskými alebo ústavnými právami. V reálnej demokracii však predsa len konflikt je. Realita spoločenského života si preto vyžaduje prieskum ústavnosti, chápaný ako argumentatívne alebo diskurzívne zastúpenie ľudu. Ústavný prieskum ako diskurzívne zastúpenie je znovu vyjadrením dialektiky reálneho a ideálneho – to znamená, dvojakej povahy práva.

3. Právny diskurz

Vznik demokratického ústavného štátu vytvára inštitucionálny rámec pre riešenie právnych problémov. Tento rámec však potrebuje

byť naplnený. Nástrojom naplnenia je právna argumentácia alebo diskurz.

Jadrom teórie právnej argumentácie je téza osobitného prípadu. Téza osobitného prípadu hovorí o tom, že právny diskurz je osobitný prípad všeobecného praktického diskurzu. Téza osobitného prípadu vyjadruje nevyhnutné spojenie medzi právom a morálkou. Osobitná povaha právneho diskurzu spočíva v jeho prihlásení sa k zákonu, precedensu a vládnucim právnym doktrínam. To je reálna alebo inštitucionálna stránka právneho diskurzu. V rámci týchto záväzkov – a ich odôvodnenia – sú morálne argumenty predsa len nevyhnutné, pokiaľ požiadavka správnosti nebude splnená. Morálne argumenty sú teraz neinštitucionálnymi argumentmi a neautoritatívnymi argumentmi. Týmto spôsobom je dvojaká povaha práva prítomná v právnej argumentácii.

V aplikácii práva sú tri základné operácie: subsumpcia, vyvažovanie a porovnanie. Vo všetkých troch formách pravidiel ako aj princípy zohrávajú podstatnú úlohu. Pravidlá vyjadrujú definitívne alebo reálne „má byť“, princípy *prima facie* alebo ideálne „má byť“. Dialektika medzi reálnym a ideálnym je takto prítomná dokonca v najabstraktnejšej rovine teórie noriem. K tomu by sa žiadalo dodať, že abstraktná úroveň teórie noriem je bytostne spätá s veľmi konkrétnymi otázkami výkladu a aplikácie ľudských a ústavných práv. Ideálne „má-byť“ princípov je normovo-teoretickým základom princípu proporcionality, ktorý je, opätovne, nevyhnutný pre teóriu ústavných práv a prieskum ústavnosti.

Všetko to sú dôkazy v prospech tézy, že dvojaká povaha práva je prítomná – explicitne alebo implicitne – vo všetkých základných otázkach práva. To je dôvod prečo je jedinou najpodstatnejšou črtou práva a prečo právny pozitivismus nie je primeranou teóriou povahy práva.

Laudatio a preklad textu prednášky z angličtiny:

Alexander B r ö s t l*

¹ Prof. JUDr. Alexander B r ö s t l, CSc., Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied.